

ugyanezen felül megspecifikált esztendőben levő sz. Mihály napja tájában egy veres karmazin csizmasarut vettenek meg az dominus J-től ugyanitt Kassán az maga boltjában, az mely nem török munka, jöllehet ő kegyelme fejét kötötte hozzá, hogy igaz török kézimunkája és arra is ígerte magát, hogy kész megbizonyítania az nemes tanács előtt, hogy Budáról hozták. Tudjuk ugyan azt, hogy az Actornak kellene az alperesre bizonyítani, de *volentibus non fit iniuria*, azt az dominus J. magára assumálta és így nem tartozunk másképen rá semmit egyebet bizonyítania, hanem csak ezt, hogy ha az nemes tanács bennünket reá bocsát, két avagy három városból való czéhbeli csizmadia mesterembereket hivatunk az nemes tanács eleiben, az kik lássák meg, ha igaz török munka-é azon csizmasaru avagy nem; ha igaz török országból költ és jött azon csizmasaru, ám mi convincáltassunk az méltatlan panaszért; ha pedig nem, tehát ezen cselekedeteért is méltán kívánjuk, hogy az deliberationak continentiaja szerint convincáltassék *seorsim et singillatim* az dominus J. Ez első feleletünk *sine cesse forot*.

Kivül: *Csizmadia céhnek actiója contra Tóth Szabados Szeöcz István uram ellen.*

Eredetije papiroson, Kassa város nyilvános levéltárában 6901. sz. a.

Közli: *Kemény Lajos.*

„**Groschen Bemyscher muncze Polnischer czal.**“ A bártfai XV. századbeli számadásokban, a melyeket Fejérfpataky László „Magyarországi városok régi számadáskönyvei“ (Budapest 1885.) című nagyfontosságú forrásmunkájában közzétett, érdekes pénzösszehasonlitások találhatók. Ezek közül a legfontosabbak azok, a melyekben külföldi pénznemeket viszonyítanak a számadások magyar pénzekhez, különösen a magyar aranyforinthez.

Ezen viszonyítások annál inkább tanulságosak, minthogy hivatvák a középkori pénztörténet egy igen vitás kérdésére, a valuta kérdésére érdekes világot vetni. Már Hegel a Nürnbergi krónikákhoz írt XII. mellékletében¹⁾ kiemeli a magyar aranypénz monográfiájának fontosságát az európai késő középkor (XIV—XV. század) pénz- és értéktörténetére nézve. Kivánalma azonban nem volt a tudományos szükséglet szabatos kifejezése, a mit különösen az osztrák numismaták (kivált Schalk²⁾ tévedései a magyar aranyforint színsúlyának meghatározásánál a legjobban bizonyítanak. In a m a-Sterneg inkább megközelítette a probléma magvát, a midőn úgy „a németországi középkori aranyérték“ című fejtegetésében,³⁾ mint „gazdaságtörténetek“ III. kötetében,⁴⁾ utóbbi mun-

¹⁾ Chroniken der deutschen Städte. I. Nürnberg. I. köt., Leipzig 1862. — 229 sk. lap. V. ö. *Salamon*: Budapest története. III. kötet. Budapest, 1885. — 87. lap.

²⁾ Numismatische Zeitschrift. XII. évfolyam. Bécs, 1880. 194. skk. II.

³⁾ Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte. III. kötet. Weimar 1895. 1. lap.

⁴⁾ Deutsche Wirtschaftsgeschichte, in den letzten Jahrhunderten des Mittelalters. II. Leipzig 1901. 398. skk. II.

kájában hivatkozással Luschin egy idevágó dolgozatára,¹⁾ a magyar aranyforint németországi forgalmát tárgyalván, felismerte azt a tényt, hogy Magyarország határain kívül a magyar aranyforint „kereskedelmi pénz” szerepét vitte.

Igy a külföldön a magyar aranyforint bizonyos kereskedelmi szokások szerint viszonyított az ottani, — kiváltképp az ezüstműből vert — pénzekhez. Mindamellet, hogy a körmőcei arany állandóságánál fogva nagy kelendőségnek örvendett, azért mégsem kerülhetett ki a külföldre került pénzek ama sorsát, hogy az ottani honi pénzekkel szemben bizonyos árfolyamcsökkentést ne szenvedjen. A bécsi híres pénzverőkönnyv például 23 karátosnak állította a Zsigmond-korabeli körmőcei aranyok finomságát, noha — ezt büszkén állíthatjuk — kétségtelenül magyar származású aranypénznél eddig még nem találtak 23¹/₄ karátnál csekélyebb finomságot.²⁾ Ily módon a magyar aranyforint külföldi árfolyamai nem tükrözik vissza a nemesfémek természetes viszonyát, s hogy ezt megállapíthassuk, szükségképen magyarországi adatokra szorulunk, a melyek közül tanulságos összehasonlításokat azon adatok tesznek megejthetőkké, a melyekben a magyar aranyforintot külföldi ezüstpénzekkel hasonlították össze.

1432. év október 5-én kelt feljegyzés szerint 136 garas 4¹/₂ aranyforinttal egyenértékű (312),³⁾ tehát egy (magyar) aranyforintba 30²/₃ garast számítottak. Mielőtt ezen garasok származását meghatároznók, egészítsük ki a fenti adatot. A magyar ezüstpénz és a garasok közötti relációról tanuskodik a következő, 1432. szeptember 28-án kelt tétel (u. l.):

„Item dem ormeister vm pulwer in dy rörn 10 gross facit fl. 3 den. 66.
Item pro papiro ¹/₂ risen pro gross 20 facit fl. 6 den. 66.“

Az itt számjelzett forintok nem aranyforintok, hanem kamaraforintok, azaz számítási pénzek, és 100—100 denár összegét jelentik. A denárok a hirhedt „quarting“ fajtájából valók.⁴⁾ Akkortájt az aranyforintot 1100—1150 ilyfajta denárra, vagyis 11—11¹/₂ kamaraforintra becsülték, a mint ezt a következő tételek mutatják:

1432. április 20-án (305).

- a) Item pro florenis auri ad lozung czu 1100 den. . . . fl. 4400
- b) Item vm 100 flor. auri auch in dy lozunge fl. 1150
- c) Item hat man in der beczalunge 1 flor. auri vor-
lorn pro fl. 11

1) Das Wertverhältnis der Edelmetalle in Deutschland während des Mittelalters. Brüssel 1892. — V. ö. Nagl: Die Goldwährung und die handelsmässige Geldrechnung im Mittelalter. Num. Zeitschrift. XXVI. évfolyam, Bécs 1895. — 41 l.

2) V. ö. értekezésemet ezen folyóirat VII. évfolyamában. 185. skk. l.

3) A zárjelben adott számok *Fejérpataky* művének lapszámait jelzik.

4) Lásd „Városi adózás“ című munkám 14—15. lapjait.

1432. május 18-án (306).

- d) Item de labore molendini Nicolao molendinatori flor.
auri 11 facit fl. 122
- e) Item Thomae molendinatori propinatus est 1 florenus
auri, facit fl. 11.

Az a), c) és e) alatti adatok az aranyforint egyenértékét 1100 denárral, a d) alatti 1109 denárral, a b) alatti pedig 1150 denárral határozzák meg.

Ha a háromféle viszonyításokat összehasonlítjuk, úgy eredményül a következő felállítást kapjuk, a mely egybevág:

$$\begin{aligned} 1 \text{ flor auri} &= 30^{2/3} \text{ garas} \\ 1 \text{ flor auri} &= 1100 \text{ denár} \\ 10 \text{ garas} &= 366 \text{ denár.} \end{aligned}$$

A viszonyítás nem egészen pontos; ha 10 garas = 366 denár, akkor 30 garas = 1098 denár, $\frac{2}{3}$ garas pedig körülbelül 8 denár, $30^{2/3}$ garas tehát = 1106 denár. Az a relatio, a mely szerint 20 garas 666 denárral egyenértékű, 1000 denáros aranyforint értéknek felelne meg. Tekintettel a forintárfolyam magasabb állására, azt hiszem, hogy az illető tétel vagy elkésett,¹⁾ vagy hanyag, illetve hibás feljegyzés²⁾ elbírálása alá esik.

1434. év január 24-én (335.) 15 lengyel garas (grossus polonicalis) 750 denárba lett számítva. A megelőző év december 18-án egy aranyforint 1444 denárba került (328). Ha az aranyforint quarting egyenértékének drágulását, mely ezen időtől 1435. év márczius elejéig 2156 denárra rugott,³⁾ az 1433. év december 18. — 1434. év január 24-e közötti időre 56 denárba számítják és így az aranyforintot utóbbi napon 1500 denárra becsüljük, akkor egy aranyforintnak l e n g y e l p é n z b e n kifejezett értéke 30 garas.

Nem hiszem, hogy túlmerész következtetés, ha azt álítom, hogy a fenti adatok összevetéséből a magyar aranyforint árfolyama Bártfán az 1432—34. évek alatt 30 garasban, illetve 30 lengyel garasban meghatározható.

¹⁾ T. i. az 1100 denáros árfolyam a quartingok rohamos értékesökkenése folytán következett be. Zsigmond király 1430. évben 400 quartingot állapított meg az aranyforint egyenértékéül. (Fehér, Codex dipl. X. VIII. 196.) Így az adat korábbi időből származhatott, amidőn még csak 1000 quartingot adtak az aranyforintért. V. ö. ezen folyóirat VII. évfolyamának 438—439. lapjait.

²⁾ A hibásság onnan eredhet, hogy az igen valószínű összeadási műveletnél, t. i. $10 + 10 \text{ garas} = 3 \text{ fl} + 3 \text{ fl} + 66 \text{ den} + 66 \text{ den}$. — a denárok összeadását elmulasztotta a kamarás. Ily hanyagság nem igen ritka a középkori számadásoknál. Épen ezen oknál fogva nem igen ragaszkodom azon eredményhez, a mely a 312. lap téttele alapján ($4\frac{1}{2}$ aranyforint = 136 garas) nyerhető. Valószínű, a mint a következő számítások mutatni fogják, hogy az aranyforint nem $30^{2/3}$, hanem 30 garassal volt egyenértékű, úgy mint 1434-ben.

³⁾ Relatio 1435. év márczius hó elején: 1 aranyforint = 3600 den. *Fejér-patak* i. m. 418.

Adatainkat még kiegészíthetjük egy habár későbbbről — 1838. év január 10-éről — keltezett tétellel (383.), a mely szerint $1\frac{3}{4}$ aranyforintra 50 lengyel garast számítottak, tehát egy aranyforint egyenértéke $28\frac{4}{7}$ gaas volt, a mely relatió megközelíti ¹⁾ a fenti eredményt.

A következő három 1436. és 1438. év között kelt tétel a garasok más fajtájával ismertetnek meg bennünket. Ezen tételek így hangzanak:

(435) Nota. Civitas tenetur hoc anno videlicet 1436-to iudice Petro Amthor unum terling lang von Thin, in quo fuerunt XIX. stamina cum vmbschlag; quodlibet stamen pro 9 marc. gross. computando computo polonicali. Summa facit 171 marc. gross. . . Solvimus sibi et misimus per Johannem Geyl, facit in flor. auri 300 minus 6.

(452) Nota. Civitas tenetur Peter Pelczern stamina polnisch CXXV. quodlibet stamen pro 9 ferbon. (azaz: fertó) gross. terminus Michaelis (IX. 29.) facit flor auri 482 gross. quatuor. (1437. évből.)

(391) Item solvimus Herman von Hamerde pro uno terling in quo erant XIX. stamina, quodlibet pro 10 marcis grossorum minus uno fertone, feria tertia post Corporis Christi (1439. jún. 17.) 300 fl. cum $17\frac{1}{2}$ fl. cum 2 gross.

Ezen három tétel elemzése előtt iktassuk ide a következő jegyzeteket:

(464) Sub anno domini M^o CCCC XXXVIII.º

Nota quid tenetur civitas.

Primo tenemur Petro Thoman et Johanni Wole civibus Cracoviensibus hundirt vnd acht vnd zebenzig Gorlicer (azaz Tücher), das tuch vor 9 firdungen groschen Bemyscher muncze Polnischer ezal.

Nem nehéz az utóbbi jegyzet cseh garasait azonosítani különösen a 452. lap tételében foglalt garasokkal. Erre vall elsősorban az árszabás egyenlősége (1 posztó vagy stamen ára 9 fertó v. firdung).²⁾ Midőn pedig alább megejtendő számításaink alapján tapasztalni fogjuk, hogy mind a három tétel garasainak forintegyenérték száma ugyanaz, jogosítva leszünk arra is, hogy a másik két tételre is kimondjuk a garasok cseh nemzetiségét.

Határozzuk meg először is, hogy mily nagy a lengyel számítású márka? Erre egy Voigt-nál idézett okmány felelni fog: „Pro sex millibus Marcarum grossorum Pragensium, Polonici numeri, quadraginta octo grossis pro qualibet marca

¹⁾ $1\frac{3}{4}$ aranyforint, 30 garassal számítva = $52\frac{1}{2}$ lengyel garassal. A tétel szövegezése (grossos polonicales 50 facit fl. auri 2 minus 1 art) mutatja különben, hogy kikerekítéssel van dolgunk. Ezen kikerekítés nem ritka a középkori számműveleteknél, a mint ezt a „Városi adózás“ cz. munkám 37. skk. lapjain kimutattam.

²⁾ A gorliczi (szilézia), és lengyel posztók ugyanazon harminczadot fizetik a pozsonyi harminczadkönyv tanúsága szerint 1457-ben. 1436-ban szintén ugyanazon harminczad jár utánuk a budai várnagy harminczaddíjszabásában (Fejér Codex dipl. X. VIII. 662. lap).

computatis.“¹⁾ Voigt kimutatja egyuttal, hogy ezen számítási márka különösen Sziléziában és Lengyelországban használatos volt.²⁾

A bártfai számadásokban is találtam egy közvetlen adatot, a melyből a „marca computo Polonicali computanda“ garasszáma megállapítható. Az 1436. évi márczius 9—30-a közötti kiadások összegezése így szól: „Summa huius den. novi pro flor auri 1, Item polnisch gelt 1½ marc. gross 13. den. 3. (363).“ Ha tételenként összeadjuk az egyes kiadási összegeket, a következő eredményt kapjuk: 85 gross, — 15 den. cracovienses és 68 den. novi. Miután az aranyforint ezen időben 80 új denárral volt egyenértékű (364), a denárok számából le kell vonnunk 80-at (a den. crac. és a den. novi között nem volt tekintetbe vehető értékkülönbség). Marad 85 garas és 3 denár, vagyis 85 garas = 1½ márka és 13 garassal, így 1 márka = 48 garas.

A márkának ezen garasszámát ismerve, fejtsük meg a három tétel egyenlősítéseit.

$$a) 171 \times 48 \text{ gross.} = 294 \text{ flor,}$$

$$b) 125 \times \frac{9}{4} \times 48 \text{ gross.} = 482 \text{ flor} + 4 \text{ gross.}$$

$$c) 19 \times \frac{89}{4} \times 49 \text{ gross.} = 317\frac{1}{2} \text{ flor} + 2 \text{ gross.}$$

$$\text{Ad a) } 8208 \text{ gross.} = 294 \text{ flor; } 1 \text{ flor} = 27\frac{270}{294} \text{ gross.}$$

$$\text{Ad b) } 13500 \text{ gross.} = 482 \text{ flor} + 4 \text{ gross.}$$

$$13496 \text{ gross.} = 482 \text{ flor; } 1 \text{ flor} = 28 \text{ gross.}$$

$$\text{Ad c) } 8892 \text{ gross.} = 317\frac{1}{2} \text{ flor} + 2 \text{ gross.}$$

$$8890 \text{ gross.} = 317\frac{1}{2} \text{ flor; } 1 \text{ flor.} = 28 \text{ gross.}$$

Az a) alatti tételnél a számítási hiba vagy elnézés 24 garas, mert 294 forint 28 garasával számítva, kitenne 8232 garast.

Ezen relatió megfelel amannak, a melyet az Qdera melletti Frankfurt városában 1442. évben kelt okmányból idéz Voigt: „... „hundert schock behemische Grosschn, adder an Golde eynen rinischen Gulden (rajnai aranyforint) vor czwe vnd czwenzich behemische Grosschen, vnde eynen vngerischen vor acht vnd czwenzich behemische Grosschen“... d. d. Frankfurt a. O. 1442, Bartholomäus apostol napján (augusztus 24.).³⁾

Közl.: Dr. Kováts Ferencz.

1) Voigt *Adauctus*: Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen. Wien 1774. III. kötet, 36. l. 73. jegyzet (Diploma Ducis Münsterberg ex a. 1361).

2) „Noch war ein Unterschied zwischen der Marca numeri seu pagamenti Moravici, welche mit der böhmischen übereinkam, und zwischen der *numeri & pagamenti Polonicalis (Polonici)*, welche 48 groschen galt, und insönderheit in Pohlen und Schlesien gebräuchlich war.“ Voigt: i. m. III. köt. 32.

3) Voigt. i. m.: III. kötet 64.